

LBRIS

We know
books

HÁROMSZÉKI TÉKA

28.

GAZDA JÓZSEF

**HÁROMSZÉK
KÉPZŐMŰVÉSZE**



TORTOMA

Barót, 2025

A sorozatot szerkeszti: Demeter László

A kötet megjelenését támogatta:

Bethlen Gábor Alap



Kovácsna Megye Tanácsa



Consiliul Județean Covasna
Kovácsna Megye Tanácsa
Covasna County Council

Communitas Alapítvány



Nemzeti Kulturális Alap



Nemzeti
Kulturális
Alap

A kiadó partnerei: Ferenczy Géza Egyesület, Kún Kocsárd Egyesület

Gazda József: HÁROMSZÉK KÉPZŐMŰVÉSZETE

Szerkesztés és korrektúra: Pădurean Judit Gabriella

A sorozat borítótervét készítette: Domokos Zsolt

Tördelés: Obrașcu-Paniti Ágnes

Tortoma Kiadó ©
Gazda József ©

Tortoma Könyvkiadó, Barót
Alapítva 2006-ban.

A Tortoma Kiadó az 1795-ben alakult
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

www.tortoma.ro

Tel.: 004 0745 163 415, 004 0367 109 167

e-mail: tortomakiado@gmail.com

A kiadó webáruháza: www.erdelyikonv.hu

Felelős kiadó: Demeter László, a kiadó igazgatója

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GAZDA, JÓZSEF

Háromszék képzőművészete / Gazda József. - Baraolt : Tortoma,
2024

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-630-6682-18-8

TARTALOM

Hála...	7
Ember és művészet	9
Háromszékiek	12
Időbe tekintő... ..	16
A csendből kilépőn... ..	19
Gyárfás Jenő	24
A követők	29
Nyitás és zárás	35
Lassú eszmélés	43
Pezsdülés	52
A nagy kirajzás	55
Áttörés	61
Vegyes utak	128
A tér művészete	164
Az anyag szava	181
A fénykép művészei	199
Megújuló világkép	209
Végezetül... ..	255
Függelék	256
A kötetben szereplő művészek névmutatója	308
A kötetben szereplő képek forrásai	311

Hála...

... legyen ez ennek a könyvnek az első szava.

Hála a kiadónak az ötletért, a gondolatért, hogy megyénk nem kis jelentőségű művészetét örökítsük meg, s hogy számomra is lehetővé tette, hogy újra rálépjek az idők útjára, s számba vehessem az azon kibontakozott nem kis értékeinket, melyek az én szülőföldemnek, Székelyföld legdélebbi csücskének az értékei. És hála elsődleges segítőimnek, első-sorban Baász Orsolyának, József Álmosnak és Konnát Ritának, valamint Tibori Szabó Zoltánnak, Deák Barnának, Demeter Ervinnek, Ütő Gusztávnak, Dobolyi Annamáriának, a Székely Nemzeti Múzeumnak és a kézdivásárhelyi Incze László Céhtörténeti Múzeumnak, az Erdélyi Művészeti Központ (EMŰK) munkatársainak, akik kérésemre segítségemre jöttek. És képletesen hála a könyvben szerepeltetett több mint 150 művésznak és leszármazottaik többségének, akik rendelkezésemre bocsátották a kért adatokat, dokumentumokat¹. Legtöbbször megfogalmazták saját célkitűzéseiket, ars poeticájukat, amivel hozzásegítettek ahhoz is, hogy jobban beláthassak alkotóműhelyükbe, munkájukba, sőt a lelkükbe is, s ezzel: az alkotás, a teremtés csodájába. S egyben elnézést is kérek azoktól, akik esetleg elkerülték a figyelmemet, s úgy érzik, hogy ők is beletartoznának a „csapatba”, vagy akiket ismereteim hiányában nem művészetük súlyának megfelelően méltattam. Mentségem az is, hogy velem is fut-száguld az idő, s talán az „új kapui” sem mindig nyílnak meg előttem úgy, hogy be is láthassak és meg is lássak azokon át minden mögöttük rejtőzködő értéket.

Úgy érzem, szinte meghaladta erőmet a feladat. Munka közben annak a tudata erősített, hogy az ügy, melyet a művészet szolgál, szent, s

¹ Itt jegyzem meg, nem mindenkitől kaptam meg ezt a segítséget, innen (is) erednek e könyvben észlelhető hézagok. Csak arról tudhatsz elemzően írni, amit valamilyen formában megismerhetsz. Ars poeticát is kértem a jelenleg is aktív művészekről, többségüktől meg is kaptam. Ahol ennek az eredetét külön nem jeleztem, a tőlük a kérésemre adott választ illesztettem be az adott alkotót bemutató szövegrészbe. Az egyéb, idézetként felhasznált szövegek eredetét vagy leelőhelyét igyekeztem lábjegyzetekben jelölni.

hogy jómagamnak is hűnek kellennem annak a feladatnak a továbbviteléhez, melynek a szolgálatába immár épp hat és fél évtizede szegődtem, akkor, amikor megláttam, megéreztem, hogy a művészi érték feltárása, embertársaimnak való továbbadása életem egyik fontos feladata kell legyen.

S végezetül a sorsomnak is hálát adok, hogy az egykor a Jóistentől kapott feladatot ezzel a könyvvel is tovább tudtam görgetni, vinni...

Erőm szerint...

Gazda József

Ember és művészet

Emberi mivoltunkból következik a művészet iránti igényünk s az azt létrehozni tudó teremtő képességünk. Vallunk vele a sorsról, a világ arcáról, vágyainkról és félelmeinkről, s nemcsak igényeljük, de teremtjük is a szépet, mely létünk részét, értelmét is képezi.

A gondolkodásunkba és a képességünkbe beleszövődő szépségteremtés, mely gazdagabbá tette a mindenkori és mindennapi életet, mindig az emberi tudás része volt. Miközben a közösség élte a megszokott életet, újjászületett és megújult gyermekeiben, lelke tartozékait belevitte a jóról és szépről szőtt álmai világába. Hét-, illetve tizenkét fejű sárkányokkal, oroszlánokkal vívta a világot jobbá tenni akaró harcát, képzelete fanyüvőket és vasgyúrókat, Nagyerejű Jánosokat és kicsi királyfiakat teremtett, akik melléálltak jóért vívott küzdelmében.

Emberi tulajdonságunk tehát a szép, a jó vágya és szeretete, ehhez igazítjuk otthonunkat, tárgyainkat, eszközeinket. Ezt tette mindig az



Pávai kapu 1761-ből (Haszmann Pál Múzeum, Csernáton)

ember: végezte munkáját, s miközben előállította holmijait, munka- és használati eszközeit, szinte természetesen volt számára, hogy mindezt a szép igézetében tegye. A szülők meséltek gyermekeiknek, az édesanyák énekeltek kicsinyük ringatása közben, szólt a dal a mezőn, aratáskor, takaráskor, otthon, miközben összegyűltek s fosztották a kukoricát, a tollat, fontak a guzsalyasban. Szépnék formálta tárgyait a fazekas, a kovács, a székergyártó s mindenféle mesterember, s miközben dolgoztak, munkájukkal teremtettek, alkottak is. S ugyanezt tették az asszonyok, mikor szőtték zsákjaikat, verték csipkéiket, csíkozták festett fonalaikkal terítőiket, vagy kihímezték ingjeiket, kötényeiket, jegykendőiket, párnahajjaikat. Vagy a pásztor, amikor magányában díszessé faragta a botját, a szerelmes ifjú, amikor a kedvesének készített sulykolót, mángorlót. Sokan a jármot is kicifrázták – a maguk módján művészi tárggyá tették azokat. Még a halott fejfája – melynek ki kellett fejeznie az elmúlás fájdalmát – is jelentéstartalmakat hordozó művészi tárgy volt egyben. A kapuk, kapuzábék szelleműzők, a rossz elleni harc szimbólumai, megtestesítői voltak hajdan. Ez is ott gyökerezik valahol az ősidőkben, a születés emberi tartalmai között.



A művészet nemcsak a saját környezet szebbé tevője, hanem az emberi lét, az emberi világhelyzet tartozéka is volt. Istennel való beszélgetés, Istenhez való fohászokodás, a rossz elleni harc része, a jóért való küzdelem összetevő eleme. Akárcsak Pallasz Athénéé, aki Zeusz koponyájából pattant elő, s a bölcsesség, a művészetek, valamint a kézműveség istenasszonya is volt. Az ősi női idolk ugyanakkor a termékenység istenasszonyai. Mert az életnek is élnie kellett tovább.

Indiai utam alkalmából elbűvölten álltam meg templomaik előtt, s azok homlokzatát oly mélyről fakadóan széppé tevő szoborpanorámákat csodáltam. Eredeti rendeltetésüket nézve nemcsak a szép, hanem a hit alakzatai is azok a szobrok, szoborsorok. A hit tartja az alkotó kezében a vésőt és a kalapácsot, miközben kibontja csodálatos szoborfüzereit. Ugyanígy volt a Notre-Dame vagy a firenzei dóm megalkotóival, a Primavera festőjével. Az alkotók isteni rendeltetést is teljesítettek. S miközben azt teljesítették, emberi létük részévé, gyakorlatává vált a művészet.

S így volt ez a legrégebbi idők óta, mióta ember van a földön.

Mert mi is a művészet?

Az alkotóerő megtestesülése. Mellyel az ember a maga örök harcát vívja a rossz ellen a jóért. Mellyel könyörög, fohászokodik az isteni segítségért. Tehát több mint szépségvarázslás, harci eszköz is.



Magyarhermányi cserépedények (Gazda Enikő felvétele)

A közösség adottsága volt a tehetség, az alkotóerő, mely a mindenkori egyénekben bomlott ki. A rátermettség ott volt a nép soraiban, mely egy ideig közös kincseket termelt, alkotott, majd az iskolarendszer kialakulásával, elterjedésével vált lehetővé, hogy a tehetséges alkotó, mint egyén is kiemelkedjék a közösségből. Ezért lehetséges az, hogy míg a 19. század végén, a 20. század elején egész Háromszék megye területén még csak ritkán éltek és alkottak nevesített festők és szobrászok, ez a szám napjainkra megsokszorozódott.



Háromszék pecsétje, 18. század

Háromszék, vagy mai nevén: Kovászna megye.

Egy alig több mint 3700 négyzetkilométeres földdarab, közigazgatási egység Erdélyben, a Székelyföldön, a régi Szent István-i Magyarország legkeletibb részén, Trianon óta a mai Románia közepén. A Kárpátok külső és belső vonulatai tükörsima fennsíkakat öveznek, vesznek maguk közé, s részben azokon, részben a feléjük rohanó, a hegynyelvek közül csörgedező

patakok mentén, városok és falvak, falurészek valósággal beékelődnek a Keleti-Kárpátok déli hajlatába, egyre fentebbi völgyeibe, el egészen a Tusnádi-szorosig. Ez Háromszék hegyes-völgyes tája.

Azoknak, akik itt születtek vagy itt élnek: szülőföldjük, szülőhazájuk ez a táj, az öt körbevevő és átszelő hegyeivel és völgyeivel, magas fennsíkjával. Nevét akkor kapta, amikor a három történelmi székely széket, Sepsiszéket, Kézdiszéket és Orbaiszéket egy megyévé vonták össze még 1562-ben, János Zsigmond uralkodása idején, hozzáidomítva ezt a területet is az ország többi közigazgatási egységéhez, a vármegyékhez.

A történelem meghányta-vetette ezt az itt élő közel kétszázévezres, egykor határvédő népet. Az állandó idegen betörések, belső és külső viszályok, megmérgettetések tették próbára. S ezek mellé 35-40 évenként bejöttek a nagy, a Kárpátokat is felgyűrő erő okozta földrengések, melyek megviselték templomait, kastélyait, kisebb és nagyobb épületeit, s azokat időnként meg kellett újítani, újra kell(ett) építeni, ezért vált töredékessé a vidék építészeti öröksége is. A hazát védeni kellett, így a magukat székelyeknek valló lakói vérrel adóztak, tehát nem voltak jobbágyok, bizonyos szabadságjogokat vívtak ki maguknak a történelem során (rendi nemzet). De ezeket a jogukat védeniük is kellett, így az idő edzette őket. Jöttek az újabb és újabb események, megrázkódtatások, a török és tatár betörések, a háromfelé szakadó ország, az Erdélyi Fejedelemség

létrejötté, a kuruc kor, a Rákóczi-szabadságharc, az osztrák elnyomás, a madéfalvi veszedelem, a Paszkevicz tábornagy vezette orosz invázió és az ellene is fellépő háromszékiek önvédelmi harca. Aztán az újabb próbatétel, az I. világháború, a trianoni békeszerződés s az annak következményeként jövő országváltás, majd a magát népi demokráciának hazudó zsarnokuralmi rendszer. Mindezek tízezrek menekülését hozzák. Mintha az udvarodra becsapódna egy bomba, mely rombol, megingat mindent, feltépi és szétrepíti földed darabjait. S ezt teszi a történelem is. El- és szétszakít, elüldöz, szétszór, míg már csak a szíved köthet a földhöz, de az örökre odaköt. S a szülőföld sem tagadja, tagadhatja meg elszakított fiait. Így – amikor számba vesszük földünk művészetét – mi sem zárhatjuk ki, rekeszthetjük ki abból sem az innen elszakítottakat, elvándorlásra kényszerítetteket, sem azokat, akiket máshonnan vetett ide a sors, az idő. Vannak hát ezek is és azok is – egy gyors számbavételre hadd soroljuk is fel őket:

1. *Akik itt születtek, és itt is élték vagy éltek az életüket:*

Gyárfás Jenő (1857–1925), ikafalvi Diénes Jenő (1876–1946), Gödri Ferenc (1890–1975), Bodosi Dániel (1913–2006), Hervai Zoltán (1919–2005), Kosztándi Jenő (1930–2017), Kudelász Eduárd (1932–2010), Torró Vilmos (1935–2001), Bartha Árpád (1937–1981), Plugor Sándor (1940–1999), Kisgyörgy Tamás (1942–2024), Kiss Béla (1942–2020), Deák Barna (1943–), Bardóczy Mária Magdolna (1944–2002), Petrovits István (1945–), Nagy Lajos (1950–), Bocz Borbála (1955–1988), B. Hajdú Enikő (1957–), Hervai Katalin (1957–), Ütő Gusztáv (1958–), Vargha Mihály (1961–), Damokos Csaba (1965–), Toró Attila (1969–), Koszta Ervin (1972–), Faluvégi Tünde (1976–), Péter Alpár (1976–), Vajna László Károly (1976–), Vargyasi Levente (1977–), Haszmann Júlia Réka (1978–), Karda Zenkő (1979–), Baász Orsolya (1980–), Daczó Enikő (1980–), Hosszú Zoltán (1980–), Kispál Ágnes Evelin (1980–), Péter Árpád Lóránd (1980–), Éltes Barna (1981–), Szabó Lehel (1981–), Dávid-Kátai Eszter (1984–), Ördög-Gyárfás Ágota (1984–), Eröss Sándor (1985–), Salat-Zakariás Csaga (1985–), Sárosi Máttyás Zsolt (1985–), Fekete Zoltán (1987–), Voicui Attila (1987–), Dobolyi Tamás (1988–), Nagy Szabolcs Slik (1988–), Szabó Pál Botond (1989–), Bede Kincső (1995–), Kozma Szidónia (1996–).

2. *Akik innen származnak, de szétszórta őket a történelem:*

Barabás Miklós (1810–1898), Sikó Miklós (1818–1900), Diószeghy László (1877–1942), Mattis Teutsch János (1884–1960), Barabás

Márton (1893–1974), Mágóri Varga Béla (1897–1998), Incze István (1905–1978), Brósz Irma (1911–1976), Kádár Tibor (1919–1962), Forró Antal (1924–1982), T. Várhelyi Imola (1928–2024), Veress Pál (1929–2002), Sylvester Győző (1930–2006), Szilágyi Géza (1931–2006), Szilágyi Zsolt (1932–2009), Ördög Zoltán (1933–2004), Porzsolts Borbála (1933–2021), Nagy Ervin (1934–), Bíró Iván Géza (1934–?), Deák Ferenc (1935–2013), Szilágyi Béla (1935–), Lukáts Báiaș Ethel (1936–2020), Gyulai Líviusz (1937–2021), Molnár Zoltán (1937–2001), Gyenge Imre (1939–1986), Jecza Péter (1939–2009), Csutak Levente (1940–), Deák Beke Éva (1941–), Dénes Etelka (1941–), Zimáné Vitályos Magda (1942–2003), Jakabos Olsefszky Imola (1943–), Katona Băncilă Veronika (1944–), Szőcs Klein Ágnes (1944–), Márkus Úszkay Erzsébet (1944–), Bartos Jenő (1945–), Bencsik János (1945–), Csutak Magda (1945–), Finta Edit (1945–), Nagy Dalma (1945–), Bardocz Barna (1946–2008), Pusztai Péter (1947–2022), Zsigmond Aranka (1948–), Mattis-Teutsch Waldemar (1950–), Székely Géza (1958–), Veres Gyula Alpar (1963–2014), Pető Hunor (1968–), Veress Enéh Erzsébet (1969–), Incze Mózes (1975–), Sánta István Csaba (1978–), Izsák Sz. Előd (1980–), Péter Eszter (1984–), Sánta János Botond (1985–), Máthé László (1990–), Lőrincz Róbert (1995–).

3. *Vannak, akiket ide szórt, erre a földre vetett, majd ide kapcsolt a sorsuk:*

Dezső Miklós (1890–1955), Gámentzy Zoltán (1912–1992), Mattis János (1913–1989), Kinda Kálmán (1921–1979), Kosztándi B(álint) Katalin (1935–2018), Gazdáné Olosz Ella (1937–1993), Miklóssy Mária (1940–), Baász Imre (1941–1991), M. Péter János (1941–2009), Simó Enikő (1943–), Deák M. Ria (1944–), Dénes Károly (1944–1986), Köllő Margit (1944–2019), Vinczeff László (1946–), Vetró András (1948–), Sárosi Csaba (1951–), Vetró Bodoni Zsuzsa (1951–2020), Bicsi Gyula (1953–2018), Baász Szigeti Pálma (1954–), Hlavathy Károly (1955–), Kovács Géza (1958–2018), Albert Levente (1959–), Henning János (1962–), Mikola Zoltán (1962–), Selyem Katalin Júlia (1975–), Kolumbán Hanna (1976–), Vetró Bodoni Sebestyén András (1976–), Kispál Attila (1977–), Rizmayer Péter (1977–), Vetró Bodoni Barnabás (1977–), Barb Nicolae (1979–), Călugăru Anna (1980–), Madaras Péter (1981–), Robu Oszkár Róbert (1981–), Sipos Gaudi Tünde (1981–), Bobei Elena (1984–).

4. *Vannak, akikkel hosszabb-rövidebb ideig lett közös a haza, a föld, de valamivel hozzájárultak ők is annak tája, levegője, szellemi ki- és besugárzása teljesebbé tételéhez, aztán ama sodrás tovább is vitte, vihette őket. De ők is egy külön csoport, valamilyen szál, kapocs ide is köti őket. Csak így lehet teljes a kép.*

Keöpeczi Sebestyén József (1878–1964), Varga Nándor Lajos (1895–1978), Gyimesi Kásás Ernő (1901–1994), Jakobovits Miklós (1936–2012), Bortnyik György (1943–), Bortnyik Éva (1945–), Koppándi József (1945–), Tornay Endre András (1949–2008), Bandalac Olimpiu (1955–), Bíró Gábor (1955–), Hideg Margit (1968–).

Háromszék művészetébe mindezek a sorsrétegek bele- vagy hozzá- (is) tartoznak. Egy innen szétsugárzó, de ide is besugárzó alkotóközeg művészete ez. Kezdetben erősebb volt a besugárzás, a helyi tehetségek megmaradtak a közösség tagjainak, s a tanult mesterek vándorpiktorként bukkantak fel itt és ott, falvaink templomaiban, s hagyták kezük nyomát azok falain, Gelencén, Kilyénben, melyet ha időben, s ahhoz kapcsolódóan stílus szerint is próbáljuk a helyükre tenni, a román korról, a gótikával, majd a reneszánszsal kell kezdenünk, aztán a barokk és rokokó, később a klasszikus realizmus egy stílusváltozatával, a biedermeierrel folytathatjuk (Barabás Miklós), majd jön Gyárfás révén a müncheni, az onnan jövő-ható, Párizshoz viszonyítva konzervatív(abb) szellem, a XIX. század végére eddig is eljutó enyhén romantikus-impreszionista bányaiak, az expresszionisták, konstruktivisták, szürrealisták, aztán a megkövetelt szocreállal visszarántott művészet, majd annak a béklyójából kiszabadulva a múlt századvég és a jelenkor szinte minden irányzata, el egészen az objektékig, a happeningig, azaz az akcióművészetig, a performance-ig, a konceptuális művészetig, a természetelvű művészetig (land art) és a fényművészetig.

Ha csak Háromszék művészetére gondolunk, a Szászföld felé való nyitottsága, a Párizs emlőibe kapaszkodó Bukaresthez való közelsége is hozzájárul(hat)nak ahhoz, hogy kevésbé elszigetelt terület legyen ez, fogékonyabb az új eszmékre, új törekvésekre. Székelyföld más részeihez (Csík- és Udvarhelyszék) viszonyítva, könnyebben behatoltak ide az „új idők új dalai”, s voltak pillanatok, amikor országos viszonylatban is a belső avantgárd törekvései itt vertek legelőbb tanyát olyannyira, hogy már-már innen kezdett sugárzani kifelé (is) az idők szelétől felserkentett szellem.

A kezdetek visszavezetnek a régi időkbe, amikor még a kapuzábkon, agyunkba, lelkünkbe rajzolódóan, templomokban, azok párkányzatain, szoborfülkéiben, a bejáratok fölé ívelő bordázatokon, keskenyen, magasba törő, csúccsal vagy boltívvvel borított ablaknyílásainak üvegein, ég felé fohászoló tornyaiban, a külső és belső templomfalakon, kazettás mennyezeteken, oltárképeken élt a Hit Művészete. S amikor a művész nem mint Barabás Miklós vagy Gyárfás Jenő nevezte meg magát, hanem úgy ismerhette meg a közösség, mint a Szent László-legenda festőjét. Vagy úgy tartotta számon őt, mint vándorművészt... Ezekben az időkben is élt a szép, teljesítette az Istennel való beszélgető szerepét, s remekművek születtek itt is és ott is, s természetesen Háromszék megye területén is. Ezek emlékét őrzi a gelencei gótikus Szent Imre-templom falait díszítő Szent László-legenda, valamint a kilyéni, gidófalvi, kökösi, perkői, zabolai és vargyasi, meg a megye többi templomainak, Bikfal-



A gelencei Szent Imre római katolikus műemléktemplom

va vagy Olasztelek udvarházainak falfestményei, kazettás mennyezeteti. A reformáció hittérítői szó szerint értelmezték a Biblia parancsolatát, hogy „Ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi hasonlót azokhoz, a melyek fenn az égben, vagy a melyek alatt a földön, vagy a melyek a vizekben a föld alatt vannak.” (2Móz 20,4) Így a múlt művészetének számtalan megnyilvánulása mészrétegek alá került, s a későbbi koroknak kellett megtalálnia ezeket. Összmagyar vonatkozásban a művészettörténet kimagasló jelentőségűnek tartja ezek közül a gelencei Szent Imre-templom freskóit, de az azokat megközelítő értékek számtalan, a megyében szétszórta helységben őrzik egyházi művészetünk emlékét.

A mi zónánk kelet és nyugat ütközőzónája. Eddig ér el a román kori, gótikus és barokk templomainkon a nyugati művészete, s itt emelkednek, nyúlnak a magasba, mint egy válaszfal, a bizánci művészet és a nyugat-európai művészet között a Kárpátok bérci.

Ha ezt vesszük, peremterület ez, melynek megvan a maga sajátos arca, melyre – szemben a nyugati művészetével – annak áramlatai lefokozódva, leegyszerűsödve érkeznek el. Falvainkban, városainkban ott sorjázna a különböző hitek templomai, s velük-általuk felbukna a román kor (a pávai református templom), a gótika (a sepsiszentgyörgyi vártemplom, a zabolai vártemplom), a barokk (a kantai Szentháromság római katolikus templom Kézdivásárhelyen), a klasszicizmus (szerény, nemesen lefogott stílusú udvarházak tömkelegében). Bár ez a nyugati művészet szempontjából nézve peremterület, de ez a „perem” jelleg egy nemesen lefokozott egyszerűségben jelentkezik, mely már sajátosságot jelent, s épp ennek az egyszerűségnek köszönhetően kapja meg a maga visszafogottságában is megmutató patinás értékét.

A történelem egy ideig nem teszi lehetővé, hogy itt festőiskolák működjenek, s egy élénk művészeti élet bontakozhasson ki.



Kilyén, unitárius templom. Részlet a Szent László-legenda falképciklusból (XV. század)